RAUF PARFI SHE'RIYATIDA SINONIMLAR LINGVOPOETIKASI

Ne'matilloyev Jahongir Umidjon o'g'li, Magistr

Annotatsiya: Ushbu tezisda zamonaviy o‘zbek she’riyatida alohida mavqe egallagan Rauf Parfi ijodida uchragan sinonimlarning lingvopoetik tahlili berilgan. Shoir she’rlarida ishlatilgan sinonimlar ko‘rib chiqilib, misollar asosida ularning o‘xshash va farqli jihatlari ochib berilgan.

Kalit so‘zlar:zamonaviy o‘zbek she’riyati, lingvopoetik tahlil,sinonim, frazeologik sinonimlar.

Barcha iste’dodli ijodkorlarda bo‘lgani kabi, shoir Rauf Parfi ham sinonimik birliklarning badiiy matndagi poetik-estetik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalangan. Xususan, uning asarlarida sinonim so‘z va iboralar nafaqat ma’no takrorini oldini olish, balki tasvirlanayotgan ruhiy holatning turli semantik qirralarini ochib berish, badiiy ta’sirchanlikni kuchaytirish hamda obrazning ichki kechinmalarini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi. Shoirning “Turk ayoli ibodati” she’ridan olingan quyidagi parchada buning yorqin namunasini kuzatish mumkin:

Umrboqiy ayrilmish sevgilisidan,
Rahm et, o‘g‘lidan ayirma, Xudo.
Ibodat qiladir *og‘ib esidan,*
Ibodat qiladir, *aqlidan judo.*

Mazkur misralarda *“og‘ib esidan”* va *“aqlidan judo”* frazeologik birliklari o‘zaro sinonimik munosabat hosil qilib, qahramonning nihoyatda og‘ir ruhiy holatini ta’sirchan ifodalashga xizmat qilgan. Har ikki ibora insonning ruhiy muvozanatini yo‘qotishi, chuqur iztirob va qayg‘u ta’sirida o‘zini boshqara olmay qolishi ma’nolarini anglatadi. Biroq ular ma’no jihatidan mutlaq teng emas: “og‘ib esidan” birikmasida hissiy larzaga tushish, hayrat yoki qayg‘u oqibatida o‘zini unutish holati ustun bo‘lsa, “aqlidan judo” iborasida ruhiy iztirobning yanada kuchli, keskin va

chuqur darajasi ifodalanadi. Shoir ushbu frazeologik sinonimlarni ketma-ket qo‘llash orqali ona iztirobining kuchayib borishini gradatsion tarzda tasvirlaydi. Natijada she’rda aks etgan ayolning fojeali ruhiy kechinmalari yanada yorqinroq namoyon bo‘ladi, o‘quvchi qalbida esa kuchli emotsional ta’sir uyg‘onadi. Demak, sinonimik frazeologizmlarning bunday qo‘llanishi badiiy matnning semantik teranligini oshirish, obraz ruhiyatini chuqurroq ochib berish hamda poetik ifodaning estetik qiymatini kuchaytirishda muhim vosita vazifasini bajaradi.

Shoir Rauf Parfi she’riyatini kuzatish shuni ko‘rsatadiki, u sinonimik birliklardan foydalanishda ularning semantik va uslubiy xususiyatlariga alohida e’tibor qaratadi. Ijodkor sinonimlarni tasodifiy tanlamaydi, aksincha, ular orasidagi ma’no darajalanishi (semantik gradatsiya) imkoniyatlaridan unumli foydalanib, poetik tasvirning ta’sir kuchini oshiradi. Natijada bir ma’no doirasiga mansub bo‘lgan leksemalar badiiy matnda turli emotsional-ekspressiv bo‘yoqlarni yuzaga chiqarib, muallif g‘oyasining yanada teranroq ifodalanishiga xizmat qiladi. Bu holatni shoirning “Bayronning so‘nggi safari” she’ridagi quyidagi misralarda ham kuzatish mumkin:

Dengiz hayqiradi, girdob bekaram,
Shoir, ko‘zlaringga dengizlar to‘lar,
Tojdor mahluqlarga yemning o‘zi kam,
Tishlamoq va qopmoq istaydi ular...

Mazkur parchada “tojdor mahluqlar” metaforasi zulm, bosqinchilik va yovuzlik timsoli sifatida qo‘llanib, she’rning obrazlilik darajasini kuchaytirgan. Ushbu metaforik tasvir bilan bir qatorda “tishlamoq” va “qopmoq” fe’llarining sinonimik munosabatda kelishi poetik mazmunning yanada ta’sirchan ifodalanishiga xizmat qilgan. Mazkur leksemalar umumiy ma’noda zarar yetkazish yoki hujum qilish harakatini anglatsa-da, ular o‘rtasida muayyan semantik gradatsiya mavjud. Xususan, “tishlamoq” fe’li nisbatan yengilroq va dastlabki tajovuzni ifodalasa, “qopmoq” fe’lida hujumning kuchliroq, shafqatsizroq va davomli tus olgan darajasi aks etadi. Shoirning

ushbu sinonimlarni ketma-ket qo‘llashi tasvirlanayotgan salbiy kuchlarning ochko‘zligi va tajovuzkorligini bosqichma-bosqich kuchaytirib boradi. Natijada lirik matnda nafaqat harakatning o‘zi, balki uning intensivligi ham yorqin namoyon bo‘ladi. Bu esa o‘quvchi ongida kuchli assotsiativ tasavvurlar hosil qilib, she’rning emotsional-ekspressiv ta’sirini oshiradi. Demak, sinonimik leksemalar o‘rtasidagi semantik gradatsiyadan mahorat bilan foydalanish Rauf Parfi poetikasining muhim xususiyatlaridan biri bo‘lib, u badiiy tasvirning obrazliligi, mazmuniy teranligi va estetik qimmatini ta’minlovchi asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Shoir Rauf Parfi ijodida sinonimik birliklarning semantik imkoniyatlaridan mahorat bilan foydalanilganligini uning “Muhabbat” she’ri misolida ham yaqqol kuzatish mumkin. Mazkur asarda sinonim leksemalar va sinonimik munosabatga kirishuvchi birliklar tasvirlanayotgan ruhiy kechinmalarning ta’sirchanligini oshirish, poetik fikrning emotsional-ekspressiv qimmatini kuchaytirish hamda ma’no gradatsiyasini yuzaga chiqarishga xizmat qilgan. Jumladan, quyidagi misralarga e’tibor qarataylik:

Sodiq Dezdemona, ey jigarpora,
Nechun *bo‘g‘izlandi* muqaddas tuyg‘u
Nechun *qatl etildi* sevgi bechora?!

Ushbu parchada “bo‘g‘izlandi” va “qatl etildi” birliklari ma’lum darajada sinonimik munosabat hosil qilgan holda qo‘llangan. Har ikkala birlik hayotga barham berish, yo‘q qilish mazmunini ifodalasa-da, ularning semantik hajmi va ekspressivlik darajasi bir xil emas. Xususan, “bo‘g‘izlandi” fe’li voqeaning amalga oshirilish usuliga urg‘u berib, zo‘ravonlik va shafqatsizlikni ifodalasa, “qatl etildi” qo‘shma fe’lida harakatning yakunlanganligi, hukm sifatida ijro etilganligi va natijaning mutlaq tugallanganligi semalari kuchliroq namoyon bo‘ladi. Natijada “muqaddas tuyg‘u”ning “bo‘g‘izlanishi” va “sevgi”ning “qatl etilishi” o‘rtasida ma’no intensivligining kuchayib borishi kuzatiladi. Bu esa she’rda muhabbatning oddiy yo‘qolishi emas, balki

uning shafqatsiz va qaytarilmas tarzda barham topganligini ta’sirchan ifodalashga xizmat qiladi.

Demak, Rauf Parfi sinonimik birliklarni tanlashda ularning faqat umumiy ma’nodoshligiga emas, balki semantik hajmi, ekspressiv bo‘yoqdorligi va gradatsion imkoniyatlariga ham alohida e’tibor qaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Каримов С. Бадиий услуб ва тилнинг ифода тасвир воситалари. Ўқув қўлланма. –

Самарқанд: СамДУ нашриёти, 1994. – Б. 55.

2. Тўйчиев У.Ўзбек адабиётида бадиийлик мезонлари ва уларнинг маромлари. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2011. – Б. 93.

3. Рихсиева Г. Ўзбек шеъриятида анафоралар //Тил ва адабиёт таълими.1998. – №5. –Б.

45-47

4. Рауф Парфи. Сайланма. Сакина. – Тошкент: “Muharrir” нашриёти, 2013. –377 б